

Мирјана Р. Обрадовић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Центар за проучавање језика и књижевности

ТОПОНОМАСТИЧКА СЛИКА ЖУПЕ ПИВСКЕ² [Мара Тијанић Вујовић, *Топонимија Жупе пивске*, Београд: САНУ, 2018, 685 стр.]

У оквиру едиције *Библиотека Ономастолошких прилога* од 2010. године до данас објављено је четири књиге³. Занимљиво је да се топономастикон Пиве показао као посебно инспиративан за истраживаче, те су прва и четврта књига посвећене топонимији ове области. Овом приликом погледаћемо књигу Маре Тијанић Вујовић *Топонимија Жупе пивске*.

Монографија која је пред нама резултат је дугогодишњег рада у нашој најбољој ономастичкој пракси. Наиме, грађа је сакупљана 1984. и 1986. године, а поново се на терен излазило 2013. и 2014. године. Грађа је најпре прикупљана за Одбор за ономастику на чијем је челу био Павле Ивић, док је монографија објављена у оквиру едиције чији је главни уредник Александар Лома. Део материјала ауторки су уступили мр Радојка и др Слободан Реметић из фонда који су, у монографији потписани сакупљачи, припремили за академика Обрена Благојевића. Такође, Слободан Реметић је акцендовао грађу сакупљену на терену (в. стр. 11).

Упознаћемо се најпре са структуром ове књиге: Умјесто предговора (11–13), I. Увод (14–27) [са потпоглављима: Територија и прошлост Жупе пивске; Понешто о животу и обичајима Пивљана; Језик и топонимија; Скраћенице назива села и катуна], II. Насеља Жупе пивске⁴ (28–94); II.1. Катуни Жупе пивске и нека села формирана послије 1876⁵. (97–133); III.

1 mira.obradovic14@gmail.com

2 Овај рад написан је у оквиру пројекта Динамика структура савременог српског језика, број 178014, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 Раније су штампане: *Топонимија Пивске планине* Радојке Цицмил Реметић (2010), *Топонимија Бањске хрисовуље* Александра Ломе (2013) и *Ономастика централног Косова* Милете Букумирића (2015).

4 Са пунктовима: Мратиње (Мра.); Брљево (Брљ.); Суводо (Сув.); Будањ (Буд.); Милошевићи (Мил.); Седлари (Сед.); Стабна (Ста.); Стубица (Сту.); Јасен (Јас.); Присојни Ораг (ПОр.); Осојни Ораг (ООр.); Лисина (Лис.); Ковачи (Ков.); Забрђе (Заб.); Смријечно (Сме.); Столац (Сто.); Плужине (Плу.); Горанско (Гор.); Сељане (Сел.); Доње Рудинице (ДРУ.); Горње Рудинице (ГРУ.); Миљковац (Миљ.); Буковац (Бук.); Дуба (Дуб.); Заборје (Збо.); Бајово Поље (БПо.); Доња Брезна (ДБе.); Потприсоје (Пот.); Горња Брезна (ГБе.).

5 Насеља су: Крушево (Куш.); Вучево (Вуч.); Мучића Пољана (МПљ.); Улобић и Препеличје (Улб.); Јаворак (Јав.); Штирно (Шти.); Кручичина/Кручица (Кру.);

Семантички аспект (135), III–1. Геолошки и географски термини у топонимији (135–155) [са потпоглављима: Називи уздигнутих облика, Назив уздигнуто-улегнутих облика, Називи улегнутих облика и таласастих површи, Остали географски и геолошки називи]; III–2. Хидроними (163–169) [са потпоглављима: Хидроними примарних значења, Хидроними по особинама воде, Хидронимске топономастичке метафоре, Хидроними именовани по фитонимима, Културни хидроними, Остали хидроними], III–3 Фитоними у микротопонимији (170–185) [са потпоглављима: Ниже и зељасте биљке: ливадске, коровске и шумске, Бобичасто шумско воће, Шумско дрвеће и жбуње (са потцелинама: Шума уопште, Четинари, Листопадно дрвеће и грмље), Културни фитоними (са потцелинама: Житарике и крмно биље, Текстилене биљке и дуван, Воћарство и виноградарство, Вртларство и повртларство), III–4. Зооними у микротопонимији (186–188) (са потпоглављима: Гмизавци, Птице, Сисари (са потцелинама: Глодари, Копитари, папкари и сисари месождери (рашчлањено на: Дивље животиње, Домаће животиње), Пчеларство у микротопонимији); III–5. Топономастичке метафоре (189–196) (Метафоре по облику и изгледу, Метафоре по квалитету и другим особинама, Метафоре по намјени); III–6. Културни топоними (196–213) (Микротопоними у вези са узгојем и смештајем стоке, Микротопоними у вези са обрадом земље и узгојем култура, Вјерски објекти, сакрално и митолошко у микротопонимији, Остали културни микротопоними); III–7. Микротопоними образовани од антропонима (227–257) (са потпоглављима: Микротопоними образовани од термина сродства, полне припадности и старосне доби, Двочлани микротопоними образовани од личних имена, надимака и хипокористика, Једночлани микротопоними изведени од антропонима, Микротопоними изведени од презимена и примјенака (са потцелинама: Ојконими изведени од презимена и примјенака, Двочлани микротопоними изведени од презимена и примјенака, Микротопоними изведени од етнонима, Микротопоними изведени од термина друштвеног устројства, назива по занимању, звања и титула), III–8. Микротопоними нејасног значења (258); IV. Рјечник насеља Жупе пивске (265–549), V. Рјечник катуна Жупе пивске и неких села формираних после 1886. године (549), La toponymie de la Župa pivska (Resume) (680), VI. Извод из литературе (682), Прилози (687).

У **Уводу** се најпре разматра територија и прошлост Жупе пивске. Ауторка упућује читаоца на релевантне радове о прошлости ове области и настоји да одмах увеже прошлост Пиве са топономастиком ове области. С тим у вези, топоним *Гојсава локва* доводи се у везу са именом Гојсава

Смрековац (Смр); Грновачко језеро (Гје.); Власуља (Вла.); Папића пољана (ППо); Брштевац (Брш.); Зуква (Зук.); Подрамор (Пом.); Милетића Поток (МПо.); Лебрчник (Леб.); Пољана/Додерска Пољана (Пољ.); Шљивовица (Шљи.); Криводо (Кри.); Адића Равно (АРа.); Суво поље (Спо.); Латично (Лат.); Корита (Кор.); Корлати (Крл.); Леденица: Смрчанска Леденица (СЛе.) и Горажданска Леденица (ГЛе.); Закамен: Сељански Закамен (СЗа.) и Руднички закамен (РЗа.); Дола и Вукодола (Дол); Пејовића Поља (ПеП.); Голије и Љељена дола (Гол.); Жива (Жив.); Војник (Вој.).

(жена Војислава Војиновића у чији је посед ушла Пива после распада Душановог царства). Дубље у прошлост, пре покрштавања Словена, сежу имена *Бава*, *Баован*, *Велешева*, *Жива Сове* (стр. 14). На основу доступне литературе, пад Пиве под турску власт смешта се у период после 1468. године. Топономастички одраз турског доласка у ове крајеве примећује се у именима типа: *Авдића њива*, *Пашина њива*, *Маљева омеђина* и др.

Најзад, обавештавамо се о самој територији испитиване области. Сазнајемо да „ријеке Комарница и Пива дијеле на два природно издвојена дијела; Планину пивску, са десне стране тока ових ријека, и Жупу пивску, са лијеве стране тока Комарнице и Пиве.” (стр. 16). За тим долази миницуозан опис положаја сваког испитиваног места у контексту целине области (стр. 16–17). Уочен је и привредни аспект области, пре свега изградња акумулационог језера за потребе Хидроцентралне Пиве. Ауторка је указала и на страдање овдашњег становништва 1943. године. Наводи се да је дивизија „Принц Еуген” убила око 1350 људи.

Редови који долазе за насловом **Понешто о животу и обичајима Пивљана** (стр. 17) права су ризница привредних и обичајних чињеница о Пивљанима. Од укидања феудалног система Пивљани су живели од сточарства и земљорадње. Издвајамо један сегмент: „Кроз топонимију се уочава да је све зирнато земљиште, уколико није танач или подводно, било орано, на њему је сијано жито и гајено мало поврћа. Усамљена стабла воћа гајена су у мргињама њива и о крајцима како би што више земље било сачувано за сијање жита и косидбу.” (стр. 17). Завирујемо и у терминологију у менталном лексикону пивских сточара: „питома трава зими нестане, за разлику од оштре планинске траве зване *јарац* у жупопивском народном говору, односно *чипац*, како га именују Плаништанци, што испод снијега омекне, па кад једну косу вјетар омете, овце се готово напасу омеклог *јарца* и копајући жилице живе траве” (Ibid.). Потом се појашњавају правни и обичајни аспекти живота Пивљана. Нису изостављени ни детаљи о поштовању дискреције породице: „кад би неко прилазио нечијој кући, накашљавао се да би тако дао глас укућанима да неко долази и да не причају оно што не желе да други чују” (стр. 19). Говори се о очуваним обичајима и веровањима становника Пиве. Читалац ће се обавестити о томе како се ваља понашати у случајевима елементарних непогода („дозива се задњи утопљеник именом и презименом и поручује: *Марко Марковићу, не дај да ѓрад пада и уништи усеве!*”), сазнајемо и да се веровало да ако неко полуди, односно „пане с горе”, њему бог казује шта ће се десити у будућности, па су његове приче праћене и тумачене; те да се биље користило у бајењу за здравље стоке („Повратићу, поврати ми овце, ја ћу теби и јагање и овце”). Осврће се ауторка и на хришћанске обичаје у животу Пивљана. Обележавањем празника из хришћанског календара дато је доста детаљно.

Ауторка разматра језик у топонимији. Најпре се опомиње радова Јована Вуковића (*Говор Пиве и Дробњака и Акценатић говора Пиве и Дробњака*) и Светозара Гаговића („Из лексике Пиве”), те топономастичке монографије Радојке Цицмил Реметић *Топонимија Пивске планине*.

Понуђено је неколико етимолошких коментара (нпр. *Кукрице*, *Реметише*) и погледани су неки морфолошки (*Дола*, *Пода*, *Пржња* и др.) и фонетски ликови забележених топонима (група *мн* је нестабилна: *Чамлица/Чамница*; група *-ст* доследно губи т: *Крс*, *Мос* и др; фонема *ј* не опстаје у међу-самогласничком положају: *Воинов вир*, *Краџуев до*, *Сјасоева дола* и др.) и указано је на то да је тежиште рада на семантичком опису топонима.

Како је уобичајено у топономастичим радовима, даје се списак скраћеница назива насеља и катуна. А за тим долази преглед насеља Жупе пивске. Насеља се представљају идући од леве стране тока Пиве и Врбнице „од Мратиња до Стубица, затим са десне стране тока Врбнице и Пиве од Јасена до Горањска па села што чини посебну таласасту површ и падине са лијеве стране тока Комарнице од Сељана до Горњих Брезна.” (стр. 28). Насеља се, у основи, представљају према моделу који дуго постоји у часопису *Ономастолошки прилози*. Одређује се положај сваког испитиваног насеља, дају се основни привредни и историјски подаци и напомене о садашњем демографском, културном и привредном стању насеља. Потом долази преглед братстава са констатовањем броја кућа, порекла и крсне славе. Даје се попис информатора. Топонимија се даје у виду узбученог списка акцентонованих топонима. Указано је на топониме који се понављају у једном насељу. После насеља дати су катуни. Катуни се представљају у контексту насеља којима припадају, наводе се имена информатора и списак топонима.

Трећа целина у монографији посвећена је семантичком аспекту разматрања топонима. Грађа је класификована на следећи начин: 1) геолошки и географски термини у топонимији, 2) хидроними, 3) фитоними, 4) зооними, 5) топономастичке метафоре, 6) културни топоними, 7) микротопоними образовани од антропонома, 8) топоними нејасног значења.

Погледајмо прву класификациону потцелину – Геолошки и географски термини у топонимији (III–1). С обзиром на досадашња ономастичка испитивања подручја са којег је захваћена грађа, рад представља целину са *Топонимијом Пивске планине* Радојке Цицмил Реметић. И у овом сегменту рада имало се слуха за живу реч Пивљана, те су и географски термини бележени на терену. Срећемо следеће тематске подскупе: 1) Називи уздигнутих облика; 2) Називи уздигнуто-улегнутих облика; 3) Називи улегнутих облика и таласастих површи; 4) Остали геолошки и географски називи.

Примедба која би се могла упутити у вези са оваквом класификацијом јесте то што се каткад међу топонимима нађе апелатив, дакле лексема која није топонимизована, а не среће се ни у атрибутивним синтагмама в. нпр. *шанац* (стр. 161). Међутим, не може се порећи да је врлина која вреди за читаву монографију: бележење живе речи Пивљана. Показало се, наиме, да је ауторкино интересовање за лексику говора Пивљана важно за анализу топонима. Наводимо пример из скупине **Називи улегнутих облика и таласастих површи:**

ђатло: разђатлити се ’јакo зинути’, каже се у пивском говору дјетету: „шта си ражђатлило улећеће ти врабац у уста”; у народном говору не постоји као географски термин; **Ђатло**, густа шума у разврнутој валици БПо. – Велика пећина Леб. Гру. – Велика пећина, испод је густа букова шума Ста; **Ђатлина**, велика пећина, испод улаза густа букова шума Шти.

Потцелина Хидроними (III–2) отвара се утврђивањем водног богатства разматраног терена. У овој тематској целини срећемо следећу класификацију: 1) Хидроними примарних значења; 2) Хидроними по квалитету воде; 3) Хидронимско-топономастичке метафоре; 4) Хидроними именовани по фитонимима; 5) Културни хидроними; 6) Остали хидроними, најчешће именовани по мјесту гдје се налазе.

У разделу III–3 окупљени су ФИТОНИМИ У МИКРОТОПОНИМИЈИ. Ауторка је запазила да би подела по ботаничкој систематизацији била исувише уситњена те да би била науштрб прегледности. С тим у вези само су културни фитоними дати по структури универзалне децималне класификације: 1) Ниже зељасте биљке: ливадске, коровске и шумске; 2) Бобичасто шумско воће; 3) Шумско дрвеће и жбуње (пот-подјела: Чегинари, Листопадно дрвеће); 4) Културни фитоними (пот-подјела: Житарнице и крмне биљке, Текстилене биљке и дуван, Воћарство и виноградарство, Вртларство и повртларство). Можда се у семантичкој класификацији могло поћи донекле другачијим путем и доследно представити топоними онако како функционишу на терену. С тим у вези, уколико у говору функционише лексема *кришoла*, а не *кромпир* није потребно формирати одредницу кромпир и под њу угнездити топониме *Кришoлишиће* и *Кришoлишића*. Исто вреди и за *џасуљ*, ако у говору функционише само *граџ* и уколико су у топономастикону једини рефлексии ове махунарке *Грашишиће* и *Влака од граџа*, онда је и одредничка реч могла бити *граџ*, а не *џасуљ*.

У разделу III–4 дати су ЗООНИМИ У МИКРОТОПОНИМИЈИ. Представљен је топономастички одраз назива за животиње. И у овој целини срећемо занимљиве лексеме локалног говора:

дивљач, дивојевина: до седамдесетих година двадесетог вијека, могло се чути за месо од дивљачи *дивојевина* (од дивокозе, зеца, дивље свиње); **Дивојевина** Кри.

во: Володера, постоји легенда да је ту гром побио волове, па су их ту одрали Ста.

У разделу III–5 дате су ТОПОНОМАСТИЧКЕ МЕТАФОРЕ. Проблем који најочигледније уочавамо у овој скупини јесте однос између мотивне речи и топонима. Наиме, каткад се као мотивна реч јавља сам топоним, а то у случајевима типа *Премашљен*, *Пуљковача*, па и *Ноздрић* није најсрећније решење. Примећена су пак занимљива тврђења:

канцила: потеси са доста ситних рупа, обраслих шибљем, у тврдом стјеновитом терену; када се иде туда може се изаћи исканцане одјеће (исцјепане) и тјела (изгребаног); **Канцила** Вој.

У скупини III–6 дати су КУЛТУРНИ ТОПОНИМИ. У оквиру КУЛТУРНИХ ТОПОНИМА вероватно најзанимљивију скупину представљају **Остали културни микротопоними**. Издвајају се зато што су најособенији топономастички рефлекс језичке слике Пивљана. Наводимо примере:

Гусарица, прављена локва, има „жицу живе воде” Гор, С3а;

затка: изазивање на неку радњу, у данашњем пивском говору не постоји језичка свијест о том називу; **Затка**, невелика главица у Катуну, могло је бити идеално мјесто за одмјеравање нечије снаге и вјештине кад се да *зайка* да је неко јачи или вјештији; људи су се свечаним данима тако забављали и опуштали од тешког рада и брига Улб;

Лебрнице, ливаде, по њима има букових омара, у њима су бране лебрнице за самаре ПОр;

савардак, **саврдак:** саврдак се гради од врљика у облику купе, пошије са млаћевином до дна, двоје врата су од даске, једна су спољашња и нижа да би преко дана пуштала свјетлост; на средини земљаног пода је огњиште; саврдака одавно нема у Пиви; **Саврдак** Брљ, Гор, Јас, Сто Сув, **Ђорђијев саврдак** БПо, **Јамаков саврдак** / ~ **саврдак** Сто, **Јованин савардак** / ~ Плу, Тутин ~ Сто; **Савардаци** Плу, Мимови ~ Сме; **Савадарчиште** Плу, **Марино савардачиште** Плу; **Саврдак** Пољ.

Скупини III–7 припадају МИКРОТОПОНИМИ ОБРАЗОВАНИ ОД АНТРОПОНИМА. Вероватно најзанимљивију скупину представљају топоними мотивисани надимцима. Наводимо неке примере који илуструју маштовитост локалног становништва, али и преплитање културних кодова у формирању имена:

Карачице, породични надимак по мајци карачици, оштрој жени Сме;

Луњевац од надимка Луњо, нерадан човјек, само негдје луња С3а;

Поздаревац, од надимка Поздер (неваљао човјек, не може се искључити ни културни топоним; можда је ту скупљан отпад од конопље и лана);

Пржуљица (по Пржуљу, надимак сина кнеза Јована Тадића).

РЕЧНИК НАСЕЉА ЖУПЕ ПИВСКЕ узбучен попис свих топонима забележених у разматраним насељима. Топоними су дати у акценатском лику који функционише на терену, прецизно је описан њихов положај у датом насељу и описан је објекат којем су ови називи придружени. Наводимо неке примере који нам доста казују и о сточарској терминологији Пивљана:

Сурдупи, узвишење, на врху лијепа зараван. Западна страна пашњаци испресијецани мањим кршима, а источно гола литица, „низ њу се могу здурипати говеда”. Брштевчани немају посебан назив за ту литицу. Кручичани је именују *Пријека греда*, уп. *Пријека греда* Брш;

Пријекѳ греда, источна страна Сурдупа, гола окомита велика греда, тачно у дванаест сати баца сјенку, тако је именују катунари са Кручичине. Према дужину сјенке од Пријеке греде приближно се одређивало вријеме дана, чобани су се оријентисали кад да јаве овце колибама на стругу, уп. *Сурдупи* Брш;

Трзјивка, равнина на узвишеном потесу, околу греде, изнад Дурмитора, ту су затваране овце са трзади, трзе = јагње ојагњено у другој половини јуна или почетком јула Смр, Тје.

Да закључимо. Пред научну и заинтересовану јавност износи се поуздано забележена грађа која је детаљно и непретенциозно тумачена. Скициран је развој ономастикона, а проверен је и демографски континитет овога простора. Монографија има, између осталог, квалитете етнолингвистичке студије. Примећено је да посебну вредност монографије представља брижљиво бележење живе речи Пивљана, те су пред читаоцем одшкринута врата у много детаљнију језичку слику света становника ове области но што је сама ономастика може представити.

Будући да књига врви пољопривредним и географским терминима локалног говора било би добро да је опремљена и речником или бар регистром таквих имена.

Монографија Маре Тијанић Вујовић треба да сачува један ономастички систем чије је функционисање на терену угрожено или сасвим укинато услед прогресивне депопулације данашњих села. За будуће ономастичке и дијалектолошке радове ова грађа представљаће поуздан ослонац. Такође, пред будуће истраживаче ставља се задатак разматрања творбених типова топонима у Жупи пивској.